

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МАШИННО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО СЕРВІСУ НА ПРИКЛАДІ ЖИТОМИРСЬКОЇ МТС

У статті проведено аналіз виробничо-фінансової діяльності Житомирської МТС. З'ясовані набуті результати та висвітлені невирішені проблеми.

У процесі еволюційного розвитку людського суспільства визначилися поділ праці від простого до територіального і міжнародного рівня та вузьконаправлена і широкомасштабна спеціалізація трудової діяльності. Це стосується і сільськогосподарського виробництва. Спочатку відбулося розмежування його головних галузей на землеробство і скотарство. Натуральний спосіб виробництва поступово змінювався на товарний, з'явилися переробні підприємства, розвивалась промисловість – виробництво знарядь праці, та різноманітні форми спеціалізації і концентрації виробництва, створювалася система сервісних структур для виробничо-технічного обслуговування галузі.

У нашій країні з появою перших товариств для спеціального обробітку землі (ТСОЗ), сільськогосподарських артілей, колективних господарств – колгоспів виникли підрозділи кооперації, прокатні пункти, тракторні колони і загони.

Особливо важливу роль в обслуговуванні сільськогосподарського виробництва в країні відіграли машинно-тракторні станції (МТС). Перша була створена у 1928 році в Одеській області. Державні МТС на договірних умовах виконували певний обсяг робіт щодо виробничо-технічного обслуговування колгоспів. Розрахунки за надані послуги проводилися натуральною та, частковою, грошовою оплатою.

У 1958 році була проведена реорганізація МТС у РТС, у результаті якої колгоспи закупили силові і робочі машини, незалежно від їх технічного стану. За ремонтно-технічними станціями залишились функції інженерного сервісу, тобто ремонт та технічне обслуговування тракторів, комбайнів, сільськогоспмашин та обладнання тваринницьких ферм, а також планові поставки матеріально-технічних ресурсів колгоспам і радгоспам.

У 1961 році на базі РТС були створені територіальні і спеціалізовані підприємства системи “Укрсільгосптехніка”, а потім – “Держкомсільгосп-

© М. Г. Вергун

техніка”, які мали вертикальне підпорядкування. Згодом з цієї системи в окрему структуру були виведені механізовані загони і бази постачання мінеральних добрив, пестицидів тощо, тобто створені підприємства “Укрсільгоспхімії”.

Далі відбулося розмежування “Агростачу” та “Агропромтехніки”. Складові “Агропромтехніки”: ремонтні майстерні, автопарки та лінійно-технічні дільниці для обслуговування ферм. Слід відмітити, що практично всі ці формування були забезпечені кваліфікованими кадрами робітників, інженерно-технічних працівників та службовців. На той час досить високим був і рівень керівників і спеціалістів колгоспів та радгоспів.

Для рослинницької галузі була створена певна система машин, яка дозволяла максимально механізувати більшість виробничих процесів. На озброєнні механізаторів були потужні трактори – Т-150, Т-70С, МТЗ-80; зернозбиральні комбайни – СК-5 Нива, СК-6 Колос, ДОН – 1500; бурякозбиральні комплекси – КС-6, РКС-6, БМ-6; буряконавантажувачі – СПС-4,2; кормозаготівельні машини – СКС-100, автомобілі – ЗІЛ-ММЗ-554, КАМАЗ-55102, вантажопідйомністю 5–7 т. У тваринництві практично були механізовані трудомісткі процеси: прибирання гною, роздача кормів, водопоїння, доїння корів тощо. Наявний технічний потенціал відповідав потребам сільськогосподарського виробництва або продуктивні сили були адекватні виробничим відносинам того періоду

1991–2004 роки – це роки докорінних змін у країні, в тому числі на селі: замінено планово-адміністративну систему господарювання на ринкову, ліквідовано колгоспи та радгоспи, розпайовано землю та майно, на зміну державній і колективній приходять приватна форма власності, тобто відбувається соціально-економічна революція. Все це не могло не вплинути і на продуктивні сили аграрного сектору виробництва. На жаль, цей вплив в перехідний період був надто негативний. Матеріально-технічна база майже зруйнована. Основні фонди сільськогосподарського виробництва, особливо їх активна частина, зношені, більшість тракторів, комбайнів, сільгоспмашин і автомобілів відпрацювали встановлений моторесурс. Та й цілком зрозуміло, що без радикального оновлення силових і робочих машин, механізмів та фермерського обладнання, без відповідного рівня енергоозброєності праці в сільськогосподарському виробництві і неможливо забезпечити належний ріст обсягів і якість продукції та конкурентоздатність галузі.

Тож одним із шляхів відтворення технічного потенціалу, передбачених державною аграрною політикою, є створення машинно-технологічних станцій (МТС). У регіонах є певний досвід їх діяльності, але не всі проблеми висвітлені в публікаціях та періодиці. Не претендуючи на всебічність, зупинимось на деяких аспектах роботи Житомирської МТС.

Житомирська обласна державна сільськогосподарська машинно-технологічна станція створена відповідно наказу Міністерства агропромислового комплексу України від 25.01.1999 р. № 23 та згідно наказу від 23.03.1999 р. №25 управління агропромислового комплексу облдержадміністрації. Місце розташування на орендованій базі комплектації ВАТ “Облагропромтехніка”. Юридичною підставою є Статут, зареєстрований у райдержадміністрації. Організаційно-правова форма власності – державна.

Головною метою діяльності МТС є: а) виробництво, зберігання і реалізація сільськогосподарської продукції на власних (орендованих) землях; б) надання послуг сільськогосподарським товаровиробникам у виконанні механізованих робіт; в) впровадження прогресивних технологій виробництва продукції рослинництва.

Відповідно до цього розроблено і затверджено бізнес-план, де передбачено валове виробництво продукції, обсяги механізованих робіт, потреба в матеріально-технічних ресурсах, інвестиціях, джерелах їх забезпечення, грошових потоках – для здійснення платежів за кредитами (лізингом).

Лізингодавцями є НАК “Украгролізинг”, ДП “Украгротех” та обласна державна адміністрація, на кошти яких, в основному, укомплектовано МТС силовими та робочими машинами.

Протягом першого півріччя 1999 року МТС отримала 26 тракторів вітчизняного виробництва (переважно ХТЗ 121, ХТЗ 17021, ЮМЗ 8075, ЮМЗ 8280) та 7 тракторів іноземного виробництва “Джон-Дір”, 28 зернозбиральних комбайнів “Дойц-Фар”, Топлайнер моделі 40–65 та ґрунтообробну і посівну техніку первинною балансовою вартістю виробничих фондів на суму 32 млн. 102 тис. грн.

Для роботи на тракторах і комбайнах іноземних марок 60 механізаторів пройшли спеціальну перепідготовку на курсах в Житомирському агротехколеджі. Організаційно-виробнича структура МТС побудована за наступною схемою (див. с. 143).

Згодом Житомирська державна МТС була реформована. Згідно рішення сесії обласної ради на її базі та районних філій 18 червня 2001 року створена сільськогосподарська корпорація “Житомирська обласна МТС”. У процесі реорганізації філії були ліквідовані, а виробничі підрозділи служби об’єднані, тобто більшість штатних посад (завідуючі ремонтною майстернею, автогаражем, машинним двором, пунктами техобслуговування і прокату техніки тощо) суміщені, хоч функції їх не змінилися.

Незважаючи на те, що Міністерству АПК виділено за лізингом трактори, комбайни та сільськогосподарські знаряддя, воно було не

спроможне більше нічим допомогти новоствореними МТС ні обіговими коштами, ні кредитними ресурсами для придбання паливно-мастильних матеріалів і запасних частин, насіння і добрив, на заробітну плату тощо. Але попри всі проблеми Житомирська МТС за п'ять років виконала значний обсяг механізованих робіт, як на орендованих землях, так і через сервіс сільськогосподарських товаровиробників (табл. 1).

Схема організаційно-виробничої структури Житомирської МТС

Безумовно, обсяг механізованих робіт міг бути значно більшим (в ньому є великий попит), якби МТС краще укомплектувати шлейфом сільськогосподарських машин. При цьому правильне агрегування дозволило б максимально використати технічні потужності тракторів. Крім того, МТС змогла б виконувати весь комплекс сільськогосподарських (агро-

Таблиця 1. Обсяг механізованих робіт Житомирської МТС
(1999–2003 рр.)

№ з/п	Найменування робіт	Площа, за роками, фіз. га				
		1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.
1	Оранка	14202	9087	4041	2011	1141
2	Культивація	117	1270	1463	450	2057
3	Дискування	9409	3020	742	1001	4347
4	Боронування	-	310	147	100	-
5	Передпосівний обробіток комбінованими агрегатами	-	-	142	469	795
6	Посів зернових, зернобобових культур	-	529	299	900	1441
7	Збирання врожаю, всього:	11443	10476	9269	9058	7329
	У т.ч. зернових, зернобобових культур	9038	7336	9269	8381	4960
	- кукурудзи на зерно	-	340	-	22	520
	- соняшника	2405	2800	-	655	1849

технічних механізованих робіт, а не тільки окремі технологічні операції. Для придбання засобів виробництва МТС своїх коштів не має, а щоб отримати техніку від лізингового фонду, лізингодержувач повинен сплатити 20 % від вартості машин та надати в заставу майно у розмірі 130 % від суми кредиту. Власного майна державна МТС практично не має. Машинно-технологічні станції не мають основних фондів – землі, виробничих і службових приміщень, вони їх орендують. Техніка, одержана в лізинг, є власністю лізингодавця, і тому вона не може бути об'єктом застави. В Житомирській МТС лише половина тракторів, отриманих за лізингом, була укомплектована знаряддями для обробітку ґрунту. Потужні трактори “Джон–Дір” не укомплектовані плугами, тому реально мали лише часткове завантаження, хоча лізингові платежі станція повинна сплачувати повністю. Це не могло не вплинути на використання машинно-тракторного парку (табл. 2).

Річний виробіток на один еталонний трактор складає лише 174–652 ум.єт.га, а в середньому один фізичним трактором було відпрацьовано щорічно тільки 19–92 дні. При цьому слід зауважити, що трактори фактично працювали в однозмінному режимі, тобто кількість відпрацьованих машино-днів і машино-змін співпадає. Лише у 2002 році число змін (1064) перевищує відпрацьовані 784 дні. В МТС, крім неповного шлейфа ґрунтообробних знарядь, практично немає комплексу машин для внесення органічних, мінеральних добрив, вапнування кислих ґрунтів, захисту рослин від шкідників, хвороб і бур'янів.

Таблиця 2. Аналіз використання тракторів Житомирської МТС за 1999–2003 рр.

Роки	Середньорічне число машин, шт		Відпрацьовано машино-днів		Річний обсяг робіт ум. ет.га	Річне навантаження на трактор, ум.ет.га		Середній виробіток на машино-день, ум.ет. га
	фізичних	еталонних	всього	у середньому одним фізичним трактором		фізичний	еталонний	
1999	33	33,1	2472	75	19572	593	513	7,9
2000	24	26,4	2200	92	17216	717	652	7,8
2001	23	25,5	832	36	7808	339	306	9,3
2002	23	25,5	784	34	6446	280	253	8,2
2003	23	25,5	448	19	4437	193	174	9,9

Потреба сільгосптоваровиробників у виконанні цих робіт нагальна. Значні обсяги агрохімічного обслуговування аграрного виробництва в минулі роки здійснювались підприємствами “ Укрсільгоспхімії”, які функціонували в кожному адміністративному районі області. В останні роки механізовані загони ВАТ ”Райагрохім” втратили свої функції. В більшості районів вони взагалі перестали існувати: трактори і автомобілі, машини і механізми розпродані або розкомплектовані та розкрадені, списані та здані в металобрухт. Цю нішу агрохімсервісу як і в інших регіонах не вдалося заповнити силами і засобами МТС на Житомирщині.

МТС не має комплексу машин для заготівлі кормів – сіна, сінажу тощо. У такому виді послуг є попит, але він не задовольняється з боку МТС. Наявність кормозаготівельної техніки дозволила б збільшити час та ефективність використання силових машин. У Житомирській МТС тракторний парк не укомплектований зняряддям для догляду за посівами просапаних культур: цукрового буряка, картоплі, кукурудзи, овочів та інших. Це теж негативно вплинуло на техніко-експлуатаційні показники використання тракторів.

МТС у структурі машинно-тракторного парку має лише колісні трактори, але вони не укомплектовані причепами для транспортування сільськогосподарських вантажів. Вітчизняне та зарубіжне сільськогосподарське виробництво має достатню практику ефективного застосування тракторних поїздів для внутрішньогосподарських перевезень вантажів. Вони особливо ефективні в умовах бездоріжжя та на короткі відстані (3–5 км), а також при транспортуванні вантажів III та IV класу (солома, сіно, льон-треста, тощо), де затрати коштів менші, ніж при автотранспортних перевезеннях. Крім того, тракторний транспорт доцільно застосовувати в складі збиральних агрегатів, на силосуванні, скошуванні гички тощо. В цих технологічних процесах синхронно зі збиральним агрегатом рухається трактор з причепом, забезпечуючи таку операцію з мінімальними втратами сільськогосподарської продукції.

МТС могла б використати тракторний транспорт у період міжсезонних напружених польових робіт, на обслуговуванні аграрних товаровиробників та сільського населення при доставці дров, торфобрикетів, вугілля, будівельних матеріалів – піску, глини, щебеню та інших вантажів. Вся ця та подібна робота має попит в ринкових умовах, який, при наявності причепів, міг би бути задоволений з боку МТС. Це дозволило б суттєво підвищити економічну ефективність використання її наявного технічного потенціалу. До речі, Житомирська МТС не має власного автотранспорту (за винятком легкових автомобілів). Станцію доцільно забезпечити вантажними автомобілями типу КАМАЗ-55102 для відвезення зерна від комбайнів, адже аграрні товаровиробники (СТОВ, СВК, ПОСП, СПП) не мають великовантажних автомобілів, а в селянських і фермерських господарствах взагалі відсутній автотранспорт.

Крім того, МТС потрібні паливозаправщики на шасі автомобілів та автопересувні майстерні. Хоч бізнес-планом на 1999–2003 рр. було б передбачено придбання такого автотранспорту, але фінансове становище не дозволило це здійснити.

В ринкових умовах МТС надає послуги сільгоспвиробникам згідно з укладеними угодами, де визначені номенклатура послуг, строки виконання робіт, договірні ціни або маркетингові тарифи, порядок розрахунків тощо. Слід зауважити, що оскільки МТС і Корпорація не мають обігових коштів, в угодах обумовлено забезпечення паливно-мастильними матеріалами тракторів і комбайнів за рахунок товаровиробника. Хоча ціни (тарифи) на послуги протягом 1999–2003 рр. (табл. 3) суттєво не змінювалися, вартість робіт для замовника з року в рік зростала у зв'язку з підвищенням цін на нафтопродукти.

Таблиця 3. Договірні тарифи (ціни) на послуги Житомирської МТС у 1999–2003 рр.

№ з/п	Найменування Робіт	Одиниця виміру	Роки				
			1999	2000	2001	2002	2003
1	Оранка	грн./га	70	70	70	65-70	60-65
2	Культивація	---	35	35	35	35	30-35
3	Дискування	---	35	35	35	35-40	35-40
4	Боронування	---	15	15	15	12-15	12-15
5	Обробіток ґрунту комбінованими агрегатами	---	35	40	40	40-45	40-45
6	Посів зернових, зернобобових	---	25	25-30	30-35	35-40	35-40
7	Збирання зернових, зернобобових	Ц/га*	4,5	4,0	5,0	5,0	4,5

*Примітка: ц зерна пшениці III кл. (заправку комбайнів дизпаливом і маслами проводить замовник)

Наприклад, у 1999 році для оранки ґрунту на площі 100 га затрати на дизельне паливо для товаровиробника в середньому склали 1911 грн., то в 2003 році 2482 грн. або зросли в 1,3 рази. Не виправдала себе і натуроплата. У більшості господарств (СТОВ, СВК, ПОСП, СПП) не дотримуються елементарні правила агротехніки. Товаровиробники не мають коштів на елітне насіння, добрива, засоби захисту рослин від хвороб, шкідників та бур'янів, отже, результат їх господарювання жалюгідний. Урожайність зернових у зоні Лісостепу області становить 20–25 ц/га, а в зоні Полісся Житомирщини 15–20 ц/га. Тож при цих обставинах МТС потрібно заплатити натурою більше половини валового збору зерна за 1 оброблений гектар. Незважаючи на те, що рентабельність МТС планується на рівні 15 % (хоча цього досягти не вдається), розцінки на послуги для більшості господарств зависокі (при оплаті урожаєм за збирання 1 га зернових):

ячмінь пивоварний – 6,2–8,8 ц;

ячмінь фуражний – 6,7–9,5 ц;

жито гр. А – 5,5–7,9 ц;

овес – 7,4–10,6 ц;

горох – 5,3–7,6 ц.

При натуроплаті за 1 га оранки МТС отримає від господарства 1,5–2 ц пшениці. Дискування, культивування, посів коштує відповідно 1–1,2 ц/га. натуральна оплата за послуги не вигідна і для МТС, тому що приходиться двічі сплачувати податок: один раз за механізовані послуги, вдруге – при реалізації зерна, отриманого за виконану роботу від товаровиробників. МТС теж відноситься до сільськогосподарських товаровиробників і сплачує фіксований податок, якщо сума реалізації продукції, вирощеної на орендованих землях і натуральна оплата за послуги не перевищує 75 % від всього обсягу, в іншому випадку сплачується ПДВ.

Отож, крахове фінансове становище реформованих КСП у СТОВ, СВК, ПОСП, СПП звужує перспективу розвитку МТС, негативно впливає на основні показники її виробничо-фінансової діяльності (табл.4). Так, виручка від реалізації послуг на механізовані роботи у 2003р. зменшилась майже у 5 разів щодо 1999 року, а непокрита збитки збільшились за цей же період на 1484 тис.грн., рівень рентабельності погіршився і становить (-46,2 %). Обсяг механізованих послуг знижено у 6,7 рази, заборгованості щодо оплати праці станом на 01,04,04 року та дебіторська заборгованість за минулий рік становить 2317,5 тис.грн., а кредиторська – 1125,6 тис.грн. Погасити заборгованість неможливо через неплатоспроможність реформованих колективних сільськогосподарських підприємств, хоча позовні заяви МТС до неплатників розглядаються в господарських судах

Таблиця 4. Основні показники господарсько-фінансової діяльності
ВАТ "Житомирська обласна МТС"

Показники	один. вим.	Роки				
		1999	2000	2001	2002	2003
Дохід (виручка) від реалізації продукції (робіт, послуг) з ПДВ	тис. грн	2498	4810	2555	319	500,3
Чистий прибуток, збиток	-	2029	4008	2130	266	416,9
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-	-131	-286	0	-1056	-1615
Рівень рентабельності	%	-6,3	-6,9	2,5	-7,6	-46,2
Вартість основних фондів щодо первісної вартості	тис. грн.	32102	29234	4084	4085	4078,9
Вартість основних фондів щодо залишкової вартості	-	30818	26324	2867	2463	2143,7
Вартість техніки, всього (лізинг, кредит, власні кошти)	-	32102	29324	4048	4046	4046,3
в т.ч. – лізинг	-	4042	4042	4042	4041	4040,6
– за власні кошти	-	-	-	6,0	5,0	5,7
Обсяг механізованих послуг	-	2072	2756	1036	200	309
Розрахунки за лізингом:	тис. грн.					
Повернуто	-	114,4	181,9	692	342	45,0
в т.ч. за вітчизняну техніку	-	28	181,9	597	342	45,0
Заборгованість	-	1268,6	2159,9	1971	2874	3546,8
в т.ч. за вітчизняну техніку	-	793	1341,2	1397	1664	2162,1
Чисельність працюючих середньоспискова	Осіб	142	131	75	53	31
Середньомісячна зарплата	грн.	89	109	262	403	304
Розрахунки за оплатою праці нараховано	тис. грн.	152	172	236	256	113,1
виплачено	-	107	145	255	292	95,7
заборгованість	-	45	72	53	17	34,4
Заборгованість на 1 працюючого	грн.	317	550	707	320	1110
Заборгованість перед бюджетом	тис. грн	353	615	559	210	91,7
Заборгованість перед пенсійним фондом	-	30	16	16	6	29,0
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	-	1527	3205	3176	2206	2317,5
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	-	266	395	1971	987	1125,6

і, в більшості випадків, згідно рішень претензії, підлягають задоволенню. Але навіть в примусовому порядку стягнути борги не вдається, господарства не мають ліквідного майна. Часткове погашення можливе в разі надходження натуральної плати за надані послуги з урожаю 2004 року (ціни на пальне у травні цього року зросли на 30 %!). Проте для вирішення проблем в цілому потрібно відрегулювати ринкові механізми в системі виробничих відносин між аграрними товаровиробниками (СТОВ, СВК, ПОСП, СПП, селянськими і фермерськими господарствами) і підприємствами аграрного сервісу. Товаровиробник і агросервісна структура працюють в умовах цінового диспаритету. Формування маркетингових тарифів на послуги здійснюється не на основі попиту і пропозиції, а на основі монопольного становища даної структури в тому чи іншому регіоні. Не працює належним чином аграрна товарна біржа. Фінансово-кредитний механізм не сприяє зміцненню аграрного сектора економіки. Фіскальна система не направлена на розвиток сільськогосподарського товаровиробника. Податки, штрафи, санкції гальмують становлення новостворених формувань в сільському господарстві. Лише державна аграрна політика може і повинна активно вплинути на процес суспільних (виробничих) відносин в аграрному секторі, врегулювати проблеми пріоритетного розвитку села. Це забезпечить збільшення обсягів валового виробництва продукції, зниження її собівартості, поліпшення якості і конкурентоспроможності.

Література

1. *Гайдуцький П. І., Лобас М. Г.* Відродження МТС (Організація МТС в ринкових умовах). – К.: 1997. – 508 с.
2. *Економіка і організація аграрного сервісу.* / *П. О. Мосіюк, О. В. Кри-сальний, В. А. Сердюк, С. І. Мельник* та ін. За ред. *П. О. Мосіюк.* – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 345 с.